

نمودهای دیگری در شعر خردسال و کودک با رویکرد هرمنوتیکی

میان‌فرهنگی

(مطالعه موردی دفتر شعرهای طیبه شامانی)

فیروز فاضلی^۱

سمیه قربانپور دلیوند^۲

چکیده

فلسفه میان‌فرهنگی در جستجوی راهکاری برای نهادینه‌کردن فرهنگ گفت‌وگو و پذیرش دیگری با هدف پایان دادن به وضعیت نزاع فرهنگ‌های متکثر در عصر جهانی‌شدن است. عنصر اصلی و اساسی در پژوهش‌های مرتبط با رویکرد هرمنوتیکی میان‌فرهنگی، موضوع فهم و درک «دیگری»، «غیر» یا «بیگانه»، میزان اهمیت و نوع نگاه به آن و موارد مرتبط با این‌گونه مفاهیم است. شیوه‌های معرفی دیگری به نسل نوپای هر فرهنگ به وسیله شعر کودک و خردسال که اغلب ماهیتی آموزشی دارد، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری باور او نسبت به «دیگری» در آینده خواهد داشت. شعر به عنوان معتمدترین اثر کلامی به‌ویژه در خردسالان و کودکان نقش مهمی در هویت‌یابی و تعیین مجرای ورود آنان به زندگی اجتماعی و نوع برخورد با جهان‌های فرهنگی گوناگون دارد. در این پژوهش که از نوع بنیادی و به روش تحلیل کیفی است کوشش شده است تا انواع دیگری-بیگانه‌های معرفی‌شده به خردسال و کودک از ابتدای زمان ایجاد مرز میان خود و دیگری مورد واکاوی قرار گیرد و با عنایت به آراء اندیشمندان رویکرد هرمنوتیکی میان‌فرهنگی نظیر رام ادهر مال، فرانتس مارتین ویمر و هاینتس کیمرله، شاخص‌ترین نمودهای آن شناسایی گردد. یافته‌ها نشان می‌دهد که در شعر

^۱ drfiroozfazeli@guilan.ac.ir دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه گیلان

^۲ somaye.ghorbanpoor59@gmail.com دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه علامه

طباطبائی

خردسال و کودک بررسی شده در این پژوهش، با توجه به اصالت رئالیسم ایدئولوژیک، انواع دیگری عموماً شامل دیگری نزدیک و هم‌فرهنگ (خود-دیگری)، دیگری دور از نوع (بیگانگی نرمال) و (بیگانگی رادیکال) است و نشانه‌هایی از دیگری دگرفرهنگ (بیگانگی محض) در این اشعار دیده نمی‌شود. همچنین یافته‌ها نمایانگر آن است که از این دیگری‌ها به عنوان بستری برای دستیابی به فهم خود، شکل‌گیری فرایند فهمیدن و آموزش نوع تعامل با دیگری‌های حاضر در زندگی روزمره کودک و خردسال استفاده می‌شود. روش معرفی این دیگری‌ها به کودک نیز تا حدود زیادی متناسب با مولفه‌های رویکرد هرمنوتیکی میان‌فرهنگی است.

واژه‌های کلیدی: شعر خردسال و کودک، دیگری، هرمنوتیک میان‌فرهنگی، جهانی‌شدن، طَبَّه شامانی

۱. مقدمه

اهتمام اندیشمندان فلسفه میان‌فرهنگی، مدیریت کردن تعارض‌های به‌وجودآمده و تنش‌های حاصل از مواجهه فرهنگ‌های متکثر در جامعه جهانی است به گونه‌ای که این تعارض‌ها مانع همزیستی مسالمت‌آمیز انسان‌ها با یکدیگر نباشد. خاستگاه اندیشه میان‌فرهنگی کشور آلمان بوده و هدف اساسی آن جایگزینی دیگری‌شناسی با دیگری‌ستیزی است. در این رویکرد همواره سعی بر آن بوده است که فرهنگ گفت‌وگو و گشودگی بر دیگری نهادینه شود. اگر فرهنگ را بر اساس تعریف هلیدی، مجموعه‌ای از نظام‌های نشانه‌شناختی یا مجموعه‌ای از نظام‌های معنایی به هم مرتبط بدانیم (هلیدی و حسن، ۱۳۹۳: ۵۰) می‌توان گفت که این نظام‌های معنایی گسترده، به‌ویژه در شعر و ادبیات هر فرهنگ تبلور می‌یابد. از این رو بررسی آثار کلامی تولیدشده در هر فرهنگ را می‌توان بابتی به سوی رسیدن به ماهیت آن فرهنگ دانست. بررسی ادبیات کودک هر دوره نشانگر نوع خوراک فکری تأمین‌شده از سوی فرهنگ غالب جامعه برای نسل آینده‌ساز آن جامعه است و سویه‌های مهم هر فرهنگ و نیز نوع مواجهه فرهنگ غالب با سایر فرهنگ‌ها و دیگری‌ها را می‌توان در آن جستجو کرد. این‌گونه پژوهش‌ها به عنوان

مرجعی برای استناد به دیدگاه تعاملی یا تعارضی آن فرهنگ با سایر فرهنگ‌ها در اوضاع کنونی جهان دارای اهمیت‌اند و نحوه رویارویی با دیگری دگر فرهنگ بستر ساز و انعکاسی از شیوه احتمالی تعاملات انسان با دیگری نزدیک یا هم‌فرهنگ است. این پژوهش با بررسی شعر کودک و خردسال یکی از شاعران دو دهه اخیر که می‌توان گفت در دوره فترت شعر کودک، توانسته است تلاش‌های قابل عرضه‌ای داشته باشد؛ درونمایه اشعار این شاعر را با رویکرد هرمنوتیکی میان‌فرهنگی واکاوی نماید تا نمودهای مواجهه با - دیگری- (نخستین درجه ورود به برقراری ارتباط) را با برشمردن این دیگری‌های دنیای کودک و خردسال شناسایی کند. در این پژوهش ده دفتر شعر از این شاعر مورد بررسی قرار گرفته است. تعدادی از این مجموعه شعرها جوایز معتبر شعر کودک ایران را کسب کرده‌اند. «دم گربه‌ها را بکش» از انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان برگزیده قلم زرین سال ۱۴۹۴ و نامزد جشنواره کتاب سال کانون سال ۱۳۹۵. «قچ قچ» از انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان برگزیده جشنواره شعر فجر سال ۱۳۹۵ و برگزیده کتاب سال کانون سال ۱۳۹۵. کتاب «دلم تنگ تنگ است» از انتشارات مهر زهرا نامزد جشنواره شعر فجر سال ۱۳۹۷. کتاب «یه آب نبات گنده» از انتشارات سوره مهر برگزیده قلم زرین سال ۱۳۹۸. کتاب «هزار و شصت و پانصد» از انتشارات به‌نشر سال برگزیده جایزه قلم زرین سال ۱۳۹۹. کتاب «فقط جای تو خالیست» از انتشارات علمی فرهنگی نامزد جشنواره فجر سال ۱۳۹۹. کتاب «باران ترین بودی» از نشر صریر برگزیده کتاب سال دفاع مقدس سال ۱۴۰۱. مجموعه «مرا خوب آفریده» از انتشارات جامعه القران نامزد جشنواره قلم زرین سال ۱۴۰۱. کتاب «کوچک مرد» برگزیده جایزه کتاب سال شهید همدانی سال ۱۴۰۲ و برگزیده کتاب سال سلام بچه‌ها. دریافت نشان لاک پشت پرنده برای کتاب‌های «قچ قچ، آلازیمر، دلم تنگ تنگ» است. با این پیشینه، بررسی محتوای این ده دفتر از آن جهت در مطالعات میان‌فرهنگی واجد اهمیت است که اغلب این مجموعه‌ها مشتمل بر محتواهایی هستند که از سوی گفتمان غالب مورد تأیید بوده و وسیله‌ای برای آموزش به نسل نوپای جامعه محسوب می‌گردند.

۲. پیشینه پژوهش

از میان پژوهش‌های مرتبط با مبانی این رویکرد، مهمترین موارد در ادامه خواهند آمد. علی‌اصغر مصلح در «مجموعه مقالات فلسفه میان‌فرهنگی» (۱۳۹۲)، «فلسفه فرهنگ» (۱۳۹۳)، «مجموعه مقالات آینده فرهنگ» (۱۳۹۵) و «با دیگری» (۱۳۹۷) به بررسی مبانی فلسفه میان‌فرهنگی پرداخته است. احمدعلی حیدری در مقاله «فرهنگ اسلامی در شرایط "دیاسپورا"» (۱۳۹۲) و «اخلاق زیستی از منظر اسلام» (۱۳۹۵) به بررسی مبانی اسلام و میزان انعطاف آن در مواجهه با وضعیت جهانی معاصر در هم‌سویی با اندیشه میان‌فرهنگی پرداخته است. حمیدرضا یوسفی در آثار خود از قبیل، «مبانی و ساختار فلسفه‌ی میان‌فرهنگی (ترجمه‌ی صدیقه خوانساری)» (۱۳۹۶)، «مفهوم تسامح در اندیشه گوستاو منشینگ جهت‌گیری‌ای مبتنی بر فلسفه میان‌فرهنگی» (۲۰۰۴)، «مبانی دین‌شناسی میان‌فرهنگی» (۲۰۰۶)، «میان‌فرهنگی بودن، درآمدی میان‌رشته‌ای (همراه با اینا براون)» (۲۰۱۱)، «میان‌فرهنگی بودن و تاریخ، دیدگاه‌هایی برای گونه‌ای فلسفه گلوبال» (۲۰۱۰) و «مفاهیم بنیادین ارتباط میان‌فرهنگی» (۲۰۱۴) و «مبانی و ساختار فلسفه میان‌فرهنگی» (۱۳۹۶)، ضمن بررسی و تبیین ضرورت اندیشه میان‌فرهنگی در دنیای معاصر، خاستگاه، دلایل پیدایش و ویژگی‌های فلسفه میان‌فرهنگی را مورد بررسی قرار داده است. رضا دهقانی افزون بر پژوهش‌های متعدد در تبیین و تفسیر اندیشه میان‌فرهنگی، در کتاب «درآمدی به فلسفه میان‌فرهنگی» (۱۳۹۷) به طور مبسوط به این رویکرد فلسفی پرداخته است. همچنین در کتاب «میان‌فرهنگی بودن بدون فرهنگ، گذر از سیاست هویت به سیاست تمایز» دلایل توجه به این رویکرد را در جهان معاصر، واکاوی کرده است. «نقد شعر فارسی دو دهه هشتاد و نود با رویکرد فلسفه میان‌فرهنگی» (۱۴۰۱) عنوان رساله دکتری سمیه قربان‌پور دلیوند با راهنمایی دکتر شیرزاد طایفی، در دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی دانشگاه علامه طباطبائی از اولین نمونه‌های کاربردی این رویکرد به شمار می‌رود. «نقد میان‌فرهنگی شعر کودک و نوجوان دو دهه هشتاد و نود ایران» (۱۳۹۹) پژوهشی است که شیرزاد طایفی و سمیه قربان‌پور دلیوند در